

בפר למחקר

עבודות דוקטור

בין אידיאולוגיה לעסקים: מקומה של עיתונות האופנה בעשור הראשון של המדינה – המקרה של השבועון "לאשה"

אורית ארגמן פדידא

בהנחייתם של פרופ' ג'ודי באומל שוורץ (המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו) ופרופ' יחיאל לימור (בית הספר לתקשורת), אוניברסיטת בר-אילן, 2024

בעשורים האחרונים החלה עיתונות האופנה להיחשב לנושא ראוי למחקר אקדמי בעולם. המחקר הוביל להבנה שהכתיבה על אופנה אינה "רק" כתיבה על בגדים וצריכתם, אלא היא גורם בעל תפקיד מהותי בחברה המשקף תרבות, מעצבה ואף מגדיר אותה. בעבודה זו מוצע לראשונה לבחון את עיתונות האופנה בישראל בעשור הראשון למדינה. במסגרת המחקר נבחן תפקידה של עיתונות האופנה כמרחב שבו התחוללו מאבקים אידיאולוגיים אשר אפיינו את החברה הישראלית באותה תקופה. השאלה שבמרכזו של המחקר היא: כיצד השתקף נושא האופנה בעיתונות הנשים בישראל בעשור הראשון לקיומה? ומה אפשר ללמוד מכך על עיתונות האופנה כזירת מאבק אידיאולוגית במדינה הצעירה?

במחקר נבחנו גיליונות השבועון לאשה שהתפרסמו בשנים 1947-1961. בסך הכול נכללו בקורפוס המחקר 751 גיליונות, ובכל אחד מהם נבחנו הן מרכיבי התוכן המערכתי (כתבות, ידיעות ותצלומים המוקדשים לאופנה) הן התוכן הפרסומי (מודעות). העיתון, שהיה מתחילת דרכו ולמעשה עד היום בעל אוריינטציה מסחרית, נמצא בבעלות משפחה אחת ויצא לאור ברציפות, ובכך מציע קרקע פורייה לחקר מסורת הכתיבה בשבועון לנשים בישראל.

עבודת מחקר זו היא פרי מחקר איכותני, המבוסס בעיקרו על ניתוח תוכן של הגיליונות שנבחנו, בדגש על התוכן המערכתי בתחום האופנה. נוסף על כך שולבו במחקר ריאיונות עומק אשר נערכו עם דמויות מרכזיות בעיתונות האופנה בעבר ובהווה, ובהן עורכות ועיתונאיות בעיתוני נשים, ובפרט בשבועון לאשה. כן נעשה שימוש בריאיונות שפורסמו במהלך השנים באמצעי תקשורת המונים ובספרים.

מטרת העבודה הייתה לבחון את תפקידיה ותפקודה של עיתונות האופנה בישראל בשנים 1947-1961. לצורך זה פיתחתי מודל תיאורטי חדש: מודל שלושת המתחים. המודל מבוסס מצד אחד על הדגם הקלאסי של תפקידי התקשורת, ומצד שני על המחקר העולמי על תפקידי עיתונות האופנה בעולם המערבי מאז המאה השבע-עשרה ועד ימינו. מודל שלושת המתחים הוא דו-ממדי ומציג הן ברמת המקרו הן ברמת המיקרו את המתחים הערכיים והאידיאולוגיים ששררו בשנותיה הראשונות של המדינה בשני מישורים: חברתי ותקשורתי.

בפרק התיאורטי זוהו שלוש זירות מאבק ברמת המקרו, הרמה החברתית: סוציאליזם מול קפיטליזם; ישראליות מול מערביות-קוסמופוליטיות; וליברליזם מול שמרנות. במקביל זוהו שלוש זירות מאבק ברמת המיקרו, הלא היא הרמה התקשורתית (ובמקרה הנידון: עיתונות האופנה), ואלה הן: ייצוג ערכים סוציאליסטיים כנגד ערכים קפיטליסטיים; סיקור אופנה ישראלית מול סיקור אופנה מערבית-קוסמופוליטית; וייצוג מגדרי שוויוני מול ייצוג מגדרי מסורתי.

ניתוח שלוש הזירות הללו מלמד על תפקידיה של עיתונות האופנה כמרחב רב-זירתי להתנגשות בין ערכים מרכזיים בחברה הישראלית בשנים 1947-1961. ממצאי הניתוח מלמדים על תפקידו של סיקור האופנה בעיצוב ובסימון גבולות התרבות, ועל תפקודו של עיתון פרטי-מסחרי בחברה מתגבשת.

מן הניתוח עולה כי סיקור האופנה מציג את המורכבות הערכית-חברתית בשנותיה הראשונות של המדינה. ניכר כי למרות ההגמוניה של הערכים הסוציאליסטיים בישראל בשנים הללו, בולט בסיקור האופנה ביטוי מובהק לערכים קפיטליסטיים בורגניים. כמו כן, למרות הרצון ליצור ביטוי אופנתי מקומי בעל מאפיינים ישראליים ייחודיים, בולטת השאיפה לחיקוי האופנה המערבית. לבסוף, למרות השאיפה החברתית לשוויון מגדרי על פי ערכי הסוציאליזם, ניכר כי הדיווחים בתחום האופנה הציגו ביטוי מגדרי מסורתי דומיננטי.

ממצאי המחקר מלמדים כי סיקור האופנה שיקף זיקה מובהקת לתרבות לבוש בורגנית והציג את "הדגם המהודר" בקריאה להתלבשות מתוך מודעות אופנתית, ובעידוד להתנהגות צרכנית. הכתבות לענייני אופנה אימצו את האוריינטציה המערבית בהציגן סטנדרטים לשיפוט תרבותי על פי האופנה המערבית. עיתונות האופנה ביכרה את התרבות האירופית על פני הישראליות החלוצית גם ביצירה המקומית הישראלית. בכך סימן העיתון לקוראותיו שהוא חלק מהמערב, ואת המוצג בכתבותיו כערכים הראויים שאליהם יש לשאוף. זאת ועוד, ההצגה המגדרית בכתבות האופנה הציגה ברובה תפיסה שמרנית, ייצוג שבלט ברחבי העולם המערבי באותן שנים, של טיפוח מראן החיצוני של הנשים והצגת מיקומן הראוי במרחב הפרטי.

ממצאים אלה מלמדים על מעמדה ותפקידיה של עיתונות האופנה בישראל בראשית ימיה כזירת מאבק אידיאולוגית הניצבת במרכזו של תהליך חברתי ופועלת בין גורמי לחץ

שונים, ובהם השלטון, בעלי העיתון ובעלי התפקידים בו, תעשיית האופנה המקומית ודעת הקהל. ממצאי המחקר מלמדים שבתחום האופנה הייתה העיתונות המסחרית עצמאית ופעלה באופן חופשי בהעבירה ערכים שלא הלמו את הצביון הערכי הסוציאליסטי אשר השלטון ביקש להנהיג בתקופה זו. מכאן שבניגוד לתפיסה שהעיתונות בתקופת קום המדינה הייתה מגויסת, נמצא שהיא פעלה דווקא בניגוד לתפיסה ההגמונית. רוב המחקרים העוסקים בתוכן תקשורתי מתמקדים ב"חדשות קשות" (hard news) – פוליטיקה, כלכלה וביטחון – אולם המחקר הנוכחי שופך אור על תחום ה"חדשות הרכות" (soft news), ומציע לראותו כזירת מאבק אידיאולוגית. בפשטות: הוא מתמקד בחדשות החבויות, ולו לכאורה, ומצביע על העובדה שגם בהן מתנהלות זירות של מאבק אידיאולוגי ותרבותי.

עיתונאים מצייצים בדרך לקלפי: יחסי הגומלין של עיתונאים בטוויטר עם פוליטיקאים, עמיתים למקצוע ועוקבים אחרים במהלך תקופת בחירות

מוריה זלצר-וולשטיין

בהנחיית פרופ' מוטי נייגר, בית הספר לתקשורת, אוניברסיטת בר-אילן, 2024

מחקר זה מציג מיפוי מקיף של אינטראקציות עיתונאיות בטוויטר בתקופת בחירות במטרה לנסות לספק נתונים ותשובות לשאלות חשובות הנוגעות לשינויים החלים בפרופסיה העיתונאית בעידן הדיגיטלי: האם העיתונאים בפעילותם המקוונת בתקופת בחירות מאמצים פרקטיקות עיתונאיות חדשות? האם ובאיזה אופן הם נשארים נאמנים לעבודתם כמבקרי השלטון ושומרי הדמוקרטיה או הופכים למשתתפים פוליטיים בעצמם? האם הם מערבים את הציבור הרחב בפעילותם העיתונאית או שהשיח נשאר בתוך המילייה המקצועי? האם מתקיים דו שיח בינם ובין מושא סיקורם או שהשיח הוא חד צדדי? כאמור, שאלות אלה נבחנו בהקשר הישראלי במיקוד בשלושה קהלים מובחנים: העיתונאים עצמם, הפוליטיקאים והציבור הרחב, והפעילות הנידונה מוצגת בשלושה פרקים המרכיבים עבודה זו. תקופת המחקר מתמקדת בשני מוקדים: הכרזה על פיזור הכנסת והליכה לבחירות בפעם הרביעית תוך שנתיים (2.12.2020 ועד 12.12.2020) וכארבעה חודשים לאחר סכב בחירות רביעי בישראל וכינונה של ממשלה חדשה (14.11.2021 ועד 24.11.2021).

הפרק הראשון עוסק באפיון האינטראקציות הפנים-עיתונאיות בטוויטר הישראלי בתקופת בחירות והמשיג את המונח "סערה עיתונאית מקוונת". מחקרים שונים דנו

בסקנדלים פוליטיים ובסערות תקשורתיות אך לא היו בהם המשגה ואפיון לסקנדל ברשת סביב עבודת העיתונות. לצורך מחקר זה נבחרו שלוש סערות בטוויטר (כיום x), שהתרחשו במשך 18 ימים בתקופת בחירות ונמצאו מאפיינים ייחודיים ל"סערה עיתונאית מקוונת". נמצא כי במהלך סערה כזאת העיתונאים עוברים ממתן דיווחים חדשותיים ופרשנות לדיווחים – להבעת עמדה וביקורת אחד כלפי השני, וכך מתרחבים גבולות המקצוע. נוסף על כך מצאנו כי "סערה עיתונאית בטוויטר" כוללת דיאלוג בין פלטפורמות מדיה חברתיות ומסורתיות, ויוצרת עניין רב בקרב הקהל הרחב.

הפרק השני עוסק באפיון אינטראקציות בטוויטר בין העיתונאים לציבור הרחב בתקופת בחירות. נבחנת בו מערכת היחסים בין העיתונאים לקהל עוקביהם ברשתות בזירה הישראלית, במטרה להבין האם ואיזה אופן מתקיימות אינטראקציות בין העיתונאים לקהל הרחב ולאפיון את עוצמתן. באמצעות מיפוי יחסי הגומלין ובניית מודל לאפיון פעילות עיתונאית בטוויטר מול הקהל הרחב, מציג המחקר הזה כיצד משתתף הקהל הרחב בשיח העיתונאי-פוליטי בטוויטר. הממצאים הציגו את ארבעת המינים של קשרי הגומלין שבין עיתונאים למגיבים מן השורה ברשתות חברתיות: מאינטראקציה מערכת (קשר חזק עם הקהל ללא קשר למעמד המקצועי של המגיב), דרך אינטראקציה משתפת (עם חלק מקהל התומכים והמתנגדים להם), עובר באינטראקציה סלקטיבית (עם עוקבים התומכים בהם) ועד אינטראקציה אפסית (אין אינטראקציה עם הציבור). הדיון בחן את משמעות רמות האינטראקציה האלה, את התהליך הדמוקרטי ואת הבנתנו את מקומן של הרשתות בפרקטיקות עיתונאיות. בדיקה של עוצמת האינטראקציות העלתה כי בחלק מהמקרים מתקיים שיח מעמיק ורציני בין העיתונאים למגיבים מן השורה וקהל העוקבים של העיתונאים בטוויטר שותף לשיח ואינו רק צופה מהצד.

הפרק השלישי עוסק באפיון האינטראקציות של עיתונאים עם פוליטיקאים בטוויטר בתקופת בחירות ומחוץ לה. הוא בוחן אם בהתנהלותם בטוויטר מול הפוליטיקאים זונחים העיתונאים את תפקידם והופכים לתועמלני אג'נדה שהם תומכים בה או שהם ממלאים את תפקידם הדמוקרטי לספק מידע ולבקר. נמצא כי ככלל העיתונאים נשארים נאמנים לעבודתם כמבקרי השלטון גם בפעילות המקוונת בטוויטר; יחד עם זאת הם משלבים פרקטיקות חדשות בעבודתם העיתונאית, בעיקר מחוץ לתקופת בחירות. בתקופה זו הם זונחים מעט את ביקורתם על הח"כים והציצים יותר תומכים באג'נדה מאשר ביקורתיים. נראה שהשימוש בטכניקת ה-QR (תגובה לפוסט של פוליטיקאי תוך ציטוט שלו) היא הפופולרית ביותר בשתי התקופות. זהו ממצא חשוב כיוון שהשימוש בטכניקה זו יכול להעיד על שיח רציני שמתקיים בטוויטר מצדה העיתונאים עם הפוליטיקאים.

שלושת הפרקים המרכיבים עבודה זו מעשירים את גוף המחקר הקיים על פעילות העיתונאים בטוויטר בתקופת בחירות, באמצעות ניתוח אינטראקציות מקוונות, ניתוח תוכן של ציצים וראיונות אשר בחנו, בין היתר, את השינויים החלים בפרופסיה העיתונאית כתוצאה מהשימוש בפלטפורמת טוויטר ואת ההשלכות של שיח זה על הדמוקרטיה.

טוויטר היא פלטפורמה חברתית תוססת רבת אינטראקציות שבה פועלים עיתונאים, אנשי תקשורת, פוליטיקאים ואזרחים מן השורה. בכל שלושת המחקרים נמצא כי העיתונאים מאמצים פרקטיקות חדשות בפעילותם בטוויטר, בין שזה בשיח הפנים עיתונאי, בינם ובין הפוליטיקאים או בינם ובין הציבור הרחב. לראשונה מוצגת תמונת מבט פנורמית על האינטראקציות העיתונאיות המתקיימות ברשת החברתית טוויטר מול כל קהלי העוקבים של העיתונאים בתקופת בחירות. ממצאים אלה שמים זרקור על השינויים החלים בפרופסיה העיתונאית בעידן הדיגיטלי, שינויים המחייבים בחינה מחודשת של הגדרת תפקיד העיתונות במשטר דמוקרטי.

“דאָס זענען אומרויקע טעג”: ההקשר ההיסטורי-תרבותי בכתיבתה של רוזה לבנסבאום

קרינה אלכסנדרוף פנחס

בהנחיית פרופ' קרן אלקלעי-גוט, החוג לספרות אנגלית ולימודים אמריקניים, בית הספר למדעי התרבות, אוניברסיטת תל אביב, 2024

העיתונאית והכותבת רוזה לבנסבאום, הידועה יותר כמשוררת “אנה מרגולין”, נולדה בליטא בשנת 1887, בשלהי המאה התשע-עשרה המכונה בידי ההיסטוריונים כ”מאה התשע-עשרה הארוכה”, כינוי הממחיש את תכיפותן של המלחמות וההפיכות שאפיינו תקופה זו בדברי ימיו של העולם המערבי. רוזה לבנסבאום הצעירה התחנכה בגימנסיה באודסה וב-1906 נשלחה בידי אביה, מנחם לבנסבאום, לארצות הברית, שקיווה כי שם תזכה להשלמת חינוכה המערבי חילוני ותהפוך לעלמה מוכשרת, דוברת שפות ובקיאיה בתחומי עניין רבים. אלא שהעלמה לבנסבאום הצעירה החליטה לטוות לעצמה דרך אחרת. מושפעת מרעיונות חברתיים חתרניים היא עבדה לצידו של ד”ר חיים ז’יטלובסקי, פעיל יהודי סוציאליסט ומנהיג התנועה לשימור תרבות היידיש ולשונה. בהמשך חברה לאנשי עיתונות היידיש בניו יורק והייתה לעיתונאית נודדת השולחת דיווחים מהקורה באירופה וברחבי העולם. במסעותיה הכירה בוורשה את הסופר משה סטבסקי, נישאה לו והשניים הגיעו כחלוצי העלייה השנייה ליישוב המתחדש בארץ ישראל. כאב בחירתה לחזור לניו יורק שנים מספר אחרי, כשהיא מותירה את בנה היחיד מאחור, ימשיך וירדוף אותה למשך שארית חייה. קורותיה על ציר זמן היסטורי עמוס תהליכים רעיוניים ואירועים יוצאי דופן, ובמרחב גיאוגרפי מגוון, מקיימים יחסי גומלין עם סביבתה האישית, החברתית והמקצועית גם יחד. יחסי גומלין אלה בין ההקשר הרחב ובין חיי הפרט, השפעתם והשראתם על יצירתה מהווים את צירו המרכזי של מחקר זה.

מטרת המחקר היא לפיכך כפולה. מחד גיסא נבחנת מסכת חייה של היוצרת רוזה לבנסבאום על מנת לשפוך אור על ההשראה ליצירתה, על הסיבות ועל הגורמים להחלטותיה ולבחירותיה; מאידך גיסא מחקר זה מכונן הקשר היסטורי-תרבותי וחברתי רחב המאפשר הבנה יסודית יותר של השפעות אוניברסליות על עיצוב דמותו של העם היהודי בארץ ישראל ומחוץ לה. תהפוכות היסטוריות ואירועים משמעותיים שליוו את מפנה המאה העשרים והתוו את אורח חייהם של אזרחי מזרח אירופה וארצות הברית בכלל ושל העם היהודי בתפוצות אלה בפרט, מהווים נדבך חיוני לממצאי מחקרי ומסקנותיו. עבודת המחקר שלי לומדת, חושפת ומדגימה את הקשר המתבקש בין רוזה לבנסבאום ובין רוח זמנה ומתמקדת בדיווחיה ובפרשנותה לנושאים רבים, בדאגות מקומיות ובסוגיות בין-לאומיות, שאפיינו לא רק את כתיבתה העיתונאית והיצירתית אלא גם את סיפור חייה. למידה מקיפה כזאת מאפשרת הארה נוספת של חייהם של מהגרים אינטלקטואלים יהודים בארצות הברית בתקופה שבה ניתנה להם הזדמנות לחדש את תרבותם, לעצב מחדש את זהותם וליצור סביבה עשירה ביצירה ספרותית, בהגות ובביקורת. כתיבתה העיתונאית, יצירתה ושירתה, כמו גם רשימותיה הפרטיות ומכתביה, משקפים התרחשויות היסטוריות יוצאות דופן ומורכבות ומציגים שיח ער המתקיים בין המרחב הפרטי לזה הפומבי, בין האירועים ובין הדרך שהם משפיעים על היחיד החווה אותם. אינטראקציה זו הנחקרת בהקשרים היסטוריים, תרבותיים ואישיים, הופכת את הצורך בהערכה מחדש של יצירתה הספרותית לחיוני ומתבקש.

זירה עשירה בפרטים נפרשת בבחינת קשרים אישיים ומקצועיים שהיא יצרה עם אנשי רוח דוגמת העיתונאי והעורך זלמן דינגול שעזמו שיתפה פעולה שנים רבות בעיתון היידי **דער טאג**. שיתופי פעולה כגון זה ייצגו חשיבה ואידיאולוגיות מהפכניות, שהיו השראה לדורות של מחברים בכלל ובאופן אינטימי יותר לכתיבתה של רוזה לבנסבאום ולהחלטותיה, שהתגלו כיוצאות דופן לא פחות ממקורות השראתה.

ממצאיי מראים כי אי־אפשר להפריד בין הכותבת הפרטית לסביבתה הרחבה כמו גם להקשרים היסטוריים-תרבותיים. טבעם הרב-גוני של חייה ובחירותיה, שנבדקו הפעם בשילוב עם כתיבתה, מאפשר פרספקטיבה רחבה יותר של היחס המורכב בין טקסטים ספרותיים ובין אירועים היסטוריים והשפעות חברתיות. מחקר זה חקר עידן שבו כל הנשים היהודיות, כמו גם רוב היהודים בארצות המערב, נדרשו לקבל החלטות חיוניות בנוגע לאורח חייהן, עיסוקן וזהותן במציאות קשה ומאתגרת, בעיתות מלחמה ושלום, מחאות ושינויים. חשיבות כתיבתה, סיפוריה ושיריה של לבנסבאום כעדות אותנטית, כאמצעי להתגבר על פערים בנרטיב הנשי היהודי, תופסת מקום מרכזי בליבה של תזה זו. רוזה לבנסבאום, משוררת, עיתונאית ועורכת מערכת, חלוצה ואשת העולם הגדול, ראויה לחקר וללמידה דווקא בשל בחירותיה והחלטותיה בשבתה כמהגרת באמריקה בין שתי מלחמות עולם. לימוד הדרך הייחודית שבה ניהלה לבנסבאום את חייה בצמוד לאינטרטקסטואליות המתקיימת בכתיבה, מאפשר מסגרת התייחסות חדשה בעת חקירת

רוח הזמן הכללית של אותה עת ופותח הזדמנות ללמידת הקשרים הרלוונטיים גם למציאות חיינו היום.

פולמוסים בעיתון על שפת הלאדינו, עתידה ותפקידה התרבותי (1886–1923)

שרה מגדל

בהנחייתם של פרופ' שמואל רפאל וד"ר דב הכהן, מכון סלטי לחקר הלאדינו המחלקה לספרות עם ישראל, הפקולטה למדעי היהדות אוניברסיטת בראילן, 2022

במחקר נבחן השיח הפולמוסי-הציבורי שהתנהל מעל דפי עיתונות הלאדינו ברחבי האימפריה העות'מאנית משנות השמונים של המאה התשע-עשרה ועד ראשית המאה העשרים, בשאלה איזו שפה מתאימה ביותר לשמש שפת התקשורת ולשון התרבות של הקהילות היהודיות הספרדיות על רקע תמורות תרבותיות. מכיוון שהשפה שימשה כמגדיר זהות ראשון במעלה, שאלה זו הייתה סוגיה תרבותית חשובה שעוררה קונפליקטים בקהילה. בהיעדר חיים פוליטיים של ממש בגולה הייתה העיתונות הבמה המרכזית להתנצחות בין הזרמים השונים. מאמרי מערכת, מאמרים פובליציסטיים ומכתבים תפסו בה מקום נכבד והתקיים פולמוס גלוי על תפיסות עולם שונות הנוגעות לשפה, לשימושיה ולעתידה.

העבודה מתבססת על בדיקת תוכנם של 222 מאמרים ומכתבים שלוקטו מתוך העיתונות ועסקו בפולמוס שהתנהל בלאדינו על שפת הלאדינו בין השנים 1886–1923. באמצעות חקר העיתונות של החברה היהודית-ספרדית בחנתי את ממדי הרצף והשינוי בהתפתחות התרבות היהודית. הראיתי שהפולמוס על השפה הוא דיון על אחד מ"מבני העומק" של הזהות, ושהשאלות המרכזיות העומדות בבסיסה הן אם נדרש לשפר את השפה ואם יש בה עוד צורך. כמו כן נבחנו הסיבות שהביאו להתעוררותו של פולמוס ער מעל דפי העיתונים באשר לעתידה של הלאדינו ולשאלת מקומה במרחב התרבותי של היהודים הספרדים. העובדה שהוויכוחים במאמרים אלה עלו, יש בה משום עדות למפנה היסטורי שחל בחברה המסורתית היהודית-ספרדית בתקופה הנחקרת.

בפרק הראשון מוצגות מטרות המחקר והתשתית התיאורטית ששימשה לדיון. בהמשך נוספה סקירת מצב המחקר הקיים והכלים המתודולוגיים אשר באמצעותם נעשה המחקר. בפרק השני מסוקרים הגורמים שהובילו להתפרצות הפולמוס בעניין השפה – הן החיצוניים (השינויים שחלו באימפריה העות'מאנית), הן הפנימיים (השינויים שחלו בחברה היהודית הספרדית). נמצא שהתפרצות הפולמוס נבעה מסיבות פנימיות וחיזונית כאחד, ושתקופת הזמן שהגדרנו הייתה תקופת ביניים, כאשר מצד אחד הסדר הישן עוד נותר

בה על כנו, אך מצד אחר כבר החלו להתרחש בה תמורות. זו הייתה תקופה של מלחמות, משברים לאומיים, תחייה לאומית ומאבקים פוליטיים. גם בחברה המסורתית היהודית חל מפנה היסטורי, ועולמם האחד של היהודים הספרדים החל להיסדק. תהליך חדש זה הוליד מאבקים בלתי נמנעים על אחד ממבני העומק של הזהות, הלוא היא השפה, ודחק בהם למצוא הגדרות זהות חדשות שיתאימו לנסיבות הזמן.

בפרק השלישי עומדים לדיון השחקנים החברתיים שהיו מעורבים בפולמוס. הם מחולקים לארבע קבוצות: הקבוצה הראשונה מייצגת את מגיני השפה שציידו בשימור הלאדינו כשפת הזהות של היהודים הספרדים. היו בהם מי שביקשו לתקן את השפה או לקרבה אל הספרדית. הקבוצה השנייה מייצגת את המשכילים, בוגרים של רשת בתי הספר של כ"ח (האליאנס) ובתי ספר אחרים באירופה (איטלקיים או גרמניים), שמצאו שהלאדינו אינה משרתת עוד את הצרכים של דובריה ודגלו בנטישתה ובאימוץ שפות אחרות. הקבוצה השלישית מציגה את דעתם של הכותבים מהעולם הספרדי שאינם יהודים ושהשתתפו בפולמוס על השפה, ואילו הקבוצה הרביעית מתייחסת לקולן הלא נשמע של הנשים בשיח. כן נחשפת רשת של תכתובות שמשכילים יהודים ספרדים ניהלו בינם ובין עמיתיהם האירופים בנושא.

בפרק הרביעי מוצגות האסטרטגיות התקשורתיות שנקטו הכותבים כדי להציג את עמדתם.

הפרק החמישי דן בענייני לשון ונבחנת בו סוגיית הכתב והכתיב. הלאדינו הייתה שזורה במילים שמקורן בשפות מערביות (בעיקר מאיטלקית וצרפתית), לצד מילים שמקורן בשפה התורכית ובשפה העברית.

בפרק השישי מוצגות מסקנות המחקר. התהליך שמוצג במחקר ממחיש את קורותיה של חברה שבהשראת המציאות החברתית החדשה ראו חבריה במודל הקבוצתי שלה דפוס שאבד עליו הכלח. הבנה זו הובילה להתנגדות ליסוד הלשוני שאיחד את החברה היהודית הספרדית המסורתית. תהליך חדש זה הוליד מאבקים בלתי נמנעים ודחף למציאת הגדרות זהות חדשות שיתאימו לנסיבות הזמן. הסיבה לפרוץ הפולמוס בתקופה הנחקרת נעוצה בשתי סביבות שונות אך בלתי נפרדות: סביבה חיצונית וסביבה פנימית. בד בבד עם השינויים שבאו מן החוץ, אשר השפיעו על גורלם של היהודים הספרדים, היו גם כוחות מקומיים פנימיים שמילאו תפקיד לא מבוטל. הפולמוס בנושא השפה התרחש בכמה מעגלים בעת ובעונה אחת: בין העיתונאים ובין עצמם, בין העיתונאים ובין עמיתיהם היהודים בארצות אירופה, ובין העיתונאים ובין עמיתיהם הלא-יהודים. הוויכוח עלה לסדר היום וירד ממנו לאורך השנים, אך הפרדוקסים הטמונים בו לא התיישבו ולא נוצרה דעה כוללת ומוסכמת. המחקר תורם להבנת מקומה של האידיאולוגיה בהתרחשויות ובמהלכים על ציר הזמן הפוליטי והחברתי. כמו כן נחשפים בו אישים שהשתתפו בפולמוס ותכתובות שמשכילים יהודים ספרדים ניהלו בנושא, כמו האסטרטגיות התקשורתיות שנקטו כדי להציג באמצעותן את עמדתם.

עבודות תזה לתואר שני

דבר אלי באמוג'י: תרומת האמוג'י לתחושת הקרבה ולכוונת הגשת עזרה אצל מקבל המסר

הלנה מובצ'ץ

בהנחיית ד"ר מירב שהם, החוג לתקשורת, אוניברסיטת תל אביב, 2022

התקשורת האנושית נשענת היום יותר מתמיד על יכולתנו לשלוח הודעות אלקטרוניות, בין אם בעזרת מיילים ובין אם באמצעות הודעות מיידיות בפלטפורמות כמו פייסבוק וואטסאפ. הודעות אלקטרוניות מאפשרות מענה מהיר ותפוצה נרחבת בקלות יחסית. האמוג'י (Emoji) מקצר יותר את תהליך התקשור. תפקידו בתקשורת הכתובה באמצעות האינטרנט מרכזי. הוא נותן לנו, למשל, יכולת לאותת סימנים בשיחות האון-ליין, במקום שבו קיים מחסור בהבנה של תקשורת לא-מילולית וניואנסים של רגשות.

הספרות מתייחסת לתקשורת מתווכת מחשב כלוקה בחסר כאשר לאפשרות להעביר סימנים חברתיים ורגשות, כפי שאפשר להעבירם בתקשורת לא-מילולית, פנים אל פנים. עם זאת, בעזרת פארא-שפה טקסטואלית, הבנויה בין היתר מאותיות, מסימנים על גבי המקלדת ומאפשרויות כמו הדגשה ושימוש ברווח, אפשר להעביר סימנים ורגשות החסרים בתקשורת מתווכת מחשב. האמוג'י הוא כלי ויזואלי בתוך קטגוריית הפארא-שפה הטקסטואלית.

לאמוג'י תפקידים מגוונים, הוא יכול לשמש למען שמירה על זרימת השיחה, הבהרת כוונת המסר, הבעת רגש ויצירה של תחושת חמימות; קיימת הטענה כי רגשות ותחושות כמו קרבה למשל, מגבירים את הרצון לסייע לאדם אחר באינטראקציות פנים אל פנים. מעטים בדקו את הקשר בין השימוש הישיר באמוג'י ותחושת הקרבה. נוסף על כך הספרות לא עוסקת בקשר שבין שימוש באמוג'י לכוונת לפעולה, כמו למשל הגשת עזרה לאדם אחר. נמצא כי השימוש באמוג'י מגביר את הרצון של מקבל המסר לסייע למקור המסר בעזרת משתנה מתווך: תחושת הקרבה של מקבל המסר.

בעזרת שלושה ניסויים מקוונים שבהם לקחו חלק 1,025 משתתפים אמריקנים נבדקה מניפולציה אשר הוצגה כהודעת פרטית בוואטסאפ, הכוללת בקשה לעזרה במעבר דירה. התנאים כללו חוסר שימוש באמוג'י, כלומר בקשה במילים בלבד ותנאי שבו האמוג'י מחליף מילה במשפט. ניסוי זה אושש את השערות המחקר והראה כי השימוש באמוג'י מעלה את כוונתו של מקבל המסר להגיש עזרה למקור המסר, וכן שכוונה זו מתווכת על ידי תחושת קרבה. עם זאת שני הניסויים הנוספים לא הצליחו לשחזר ממצא זה או להצביע על ממצאים מובהקים משמעותיים. נידונו סיבות אפשריות לחוסר העקביות

במצבים, ובהן השפעות של חוויות בתקופת הקורונה על נכונות להגיש עזרה בדרכים שונות ותפיסת האותנטיות של המסרים השונים. נוסף על כך הוצגו אפשרויות למחקרים עתידיים אשר יכולים להביא לתוכנות ברורות יותר בנושא השפעת האמוג'י על הנכונות לעזור לאחרים.

שידורי המהפכה: טכנולוגיות לייבסטרמינג (שידור חי) כאקטיביזם חברתי במחאת בלפור 2020

עידן רינג

בהנחיית ד"ר עידו הרטוגזון מהתוכנית למדע, טכנולוגיה וחברה (STS) ביחידה ללימודים בין-תחומיים של אוניברסיטת בר-אילן, 2024

איך ומדוע בוחרים אקטיביסטים ופעילי מחאה להסתייע בטכנולוגיות תקשורת מסוימות וכיצד משפיעות התכונות וההטיות של הכלים הטכנולוגיים הללו על המחאה ומסריה? מחקר זה עוסק בשימוש האינטנסיבי בטכנולוגיות שידור חי (לייבסטרמינג) ברשתות חברתיות (בעיקר בפייסבוק) במסגרת מחאת בלפור, שפעלה בשנים 2020-2022 נגד ממשלת בנימין נתניהו על רקע ובזמן מגפת הקורונה העולמית. מחאת בלפור, שנחשבת לאחת מתנועות המחאה החברתית הציבוריות הנרחבות ביותר בתולדות מדינת ישראל, התאפיינה בשימוש משמעותי בטכנולוגיות תקשורת דיגיטליות ואינטרנטיות על מנת להתגבר על המגבלות שהוטלו על הציבור בשל מגפת הקורונה, בעיקר מגבלות תנועה והתקהלות. טכנולוגיות הלייבסטרמינג (השידור החי) לפייסבוק, שנעשה בהן שימוש נרחב ואינטנסיבי במסגרת המחאה בידי פעילות ועיתונאיות עצמאיות כמו אור-לי ברלב ואחרות, הפכו לכלי מרכזי בשיח ובתקשורת של המחאה וסביבה וסייעו לאזרחים רבים לתמוך ולהשתתף בה בעיקר מרחוק, לחזק את ההד הציבורי שלה ולהשפיע גם על האירועים בשטח.

המחקר בוחן את השימוש בשימוש בלייבסטרמינג כמחאה ומתמקד בשאלות הבאות. (1) מה היו המאפיינים וההטיות הבולטות של השימוש בטכנולוגיות הלייבסטרמינג במסגרת מחאת בלפור? (2) כיצד השתמשו הפעילות המְשדרות בלייבסטרמינג ובתכונותיו כדי לקדם את מטרות המחאה ולבסס את הסמכות והלגיטימיות שלהן כמתעדות שלה? (3) מה היו יחסי הגומלין בין הפעולות והבחירות של הפעילות המשדרות ובין התכונות והמאפיינים של טכנולוגיות השידור וכיצד הן השפיעו ועיצבו זו את זו? (4) מה הפך את הלייבסטרמינג לכלי משמעותי ומשפיע במסגרת המחאה ובשיח סביבה? המתודולוגיה של המחקר היא איכותנית משולבת, וכוללת ראיונות עומק עם פעילות ופעילים ששידרו את המחאה ועיתונאים שפעלו לצידם, ניתוח שידורים חיים של

הפעילות ששידרו מההפגנות ושל השיח התקשורתי והתגובות הציבוריות לפעילותן. באמצעות מסגרות ניתוח תיאורטיות מתחום מחקרי התקשורת, לימודי טכנולוגיה וחברה (STS) ואקטיביזם דיגיטלי, המחקר מנתח את תפקידן של המְשדרות וטכנולוגיות השידור ותורמתן למחאה ואת יחסי הגומלין ביניהן ובוחרן את המשמעויות החברתיות והפוליטיות של טכנולוגיות השידור.

נמצא כי הטיות ומאפיינים בולטים של מדיום השידור החי לפייסבוק, כמו מיידיות, ניידות, קרבה והיטמעות באירועים, ונקודת המבט האישית שהם מאפשרים ואף מעודדים, תרמו לחיזוק תחושת הלגיטימיות, האוטנטיות, הרגש והחיבור האישי שהשידורים יצרו בצופים בשידורים ובתומכי המחאה מרחוק. האפשרות לתעד ולשדר הפגנות בצורה האינטימית, המעורבת והחיה ביותר, קירבה את המְשדרות לנקודות חיכוך וקונפליקט במחאה, ויצרה בצופים בבית תחושה של אמון, קרבה וחיבור רגשי למְשדרות ולמחאה, למרות המגפה. בכך היא חיזקה את הלגיטימיות של המְשדרות ואת תחושת האוטנטיות והאובייקטיביות שהן שאפו לייצר, כמסקרות של המחאה המציגות את האירועים "כפי שהם באמת", בניגוד להטיות של התקשורת הממסדית, הרשויות והממסד הפוליטי. באמצעות המאפיינים והמזמינויות (Affordances) של המדיום הן הציבו את עצמן בנקודת מפתח כמקשרות בין האירועים בשטח לצופים בבית והצליחו לגשר על מגבלות של זמן, מרחק והמגפה. בכך הן העצימו ואף הרחיבו מאפיינים הקיימים בספרות של אקטיביזם דיגיטלי ברשתות, המטשטש את הגבול בין הווירטואלי לממשי ונשען על פעולה אישית ורגשית מרושתת ולא על היררכיה ארגונית אנכית ופעולה מאורגנת. באמצעות המדיום החי ברשת הן הצליחו להתמודד בהצלחה עם נרטיבים ומסרים של התקשורת והמדינה, אף שלעתים הן השתמשו בתכונות המדיום כדי להסתיר או להצניע חלקים מסוימים במחאה, ובניגוד לעיתונות ממסדית לא היו מחויבות לאתיקה עיתונאית של איזון וניטרליות.

תרומתו המרכזית של המחקר היא בפענוח המאפיינים וההשלכות של השימוש ברשת של טכנולוגיות וכלים שהרכיבו יחד את השידור החי לרשתות בהקשר של מחאה חברתית מקומית על רקע מגפה גלובלית ומשבר פוליטי וחברתי. המחקר חושף כיצד טכנולוגיות תקשורת עכשוויות ודינמיות מאפשרות צורות חדשות או מרחיבות ומשנות צורות מוכרות של השתתפות ציבורית ומעורבות אזרחית במחאה, בעיצוב מחדש של האופן שבו מחאות ציבוריות מתנהלות בעידן הדיגיטלי. נוסף על כך המחקר מבליט חסרונות ואתגרים חדשים הנלווים להוספת השידור החי לארגו הכלים הדיגיטלי של המחאה החברתית ומזמין מחקרי המשך השוואתיים על שימושים דומים בטכנולוגיות שידור חי או הקשרים אחרים על בסיס התוכנות של מחקר זה.

תשוקה עצומה ושכר זעום: סוציולוגיה של מבקרי קולנוע ישראלים

תמר כהן

בהנחיית פרופסור ז'רום בורדון, החוג לתקשורת באוניברסיטת תל אביב, 2023

מבקרי קולנוע הם גם מורים; חלקם גם חוקרים, עיתונאים, מוזיקאים ובמקרה אחד גם משוררת. המשותף לכולם, מלבד העיסוק בביקורת, הוא תשוקה עצומה ובלתי נדלית לקולנוע ולשיח על הקולנוע. במהלך עבודתי על התזה ניהלתי ראיונות עומק עם שמונה מבקרי קולנוע ושתי מבקרות, שבהם דנו בין השאר בכיוגפיה האישית שלהם, בתנאי עבודתם, בשאלה כיצד הם רואים את המקצוע, בגילוי ניצוץ האהבה לקולנוע ובדחף לעסוק בביקורת.

שאלת המחקר הראשונה התמקדה בבחירתם להיות מבקרים. התשובות לכך התרכזו באהבה עמוקה לאמנות הקולנוע שאליה נוסף נדבך נוסף של חשיבות השיח על קולנוע. שאלת המחקר השנייה עסקה בכיצד הם הפכו למבקרים, ועל כך התקבל מגוון רחב של תשובות. מבקרים ותיקים יותר, שמאחוריהם כארבעים שנות כתיבה, חוו קריירות מתגמלות. מבקרים צעירים יותר הסבירו שלמרות תנאי השכר המפוקפקים לא היה להם קל להתקבל לעבודה, ובמיוחד להתקדם בתחום. מסלולי החיים של המבקרים היו שונים, ולרובם נדרשו שנים רבות של עבודה לא מתגמלת כלכלית במקומונים כדי להפוך למבקר/ת ראשי/ת. הם היו כמעט גאים בכך שהצליחו להפוך למבקרים. עם זאת גאוותם הייתה מהולה במנה נדיבה צנעה ומודעות לנישתיות של עבודתם. על מנת להשלים הכנסה הם מצאו משרות שמתאימות לביקורת, לרוב בעולם ההוראה. מצב זה הוצג כסימביוזה, שבה ההוראה והכתיבה מזינים זה את זה.

מבקרי הקולנוע הישראליים דומים בהיבטים סוציולוגיים רבים: הם גדלו בבתים מבוססים, בעלי תארים שניים ודוקטורטים, הם לרוב אשכנזים, ולרוב גברים. אלמנטים אלה אינם ייחודיים לישראל. למרות הדמיון הדמוגרפי, כאשר הם נשאלו על התאגדות או התארגנות, לרוב הם לא ראו את עצמם כחלק מקבוצה גדולה יותר של מבקרי קולנוע. ייתכן שהסיבות לכך הם עבודתם העצמאית, מעסיקיהם השונים ומסלולי החיים המגוונים שהם עברו. עם זאת הייתה חשיבות לקיומו של ארגון מקצועי הנקרא פורום מבקרי הקולנוע בישראל שהוקם ב־2014. החברות בפורום הישראלי מאפשרת למבקרים להשתייך לפיפרסקי (FIPRESCI), איגוד בין־לאומי של מבקרי קולנוע, ולייצג את ישראל בתור שופטים בתחרויות בין־לאומיות. אף שהתגמול איננו תמיד כלכלי, יש יוקרה בלקיחת חלק בפסטיבלים או בהצבעה על דירוג סרטים.

כאשר מבקרים נשאלו כיצד הם רואים את סוגיית המגדר בתחומם, רובם הודו שלא הקדישו לכך מחשבה. שתי הנשים שדיברתי איתן היו מודעות היטב להיותן קולות נשיים נדירים במקצוע גברי. לעתים התשובות היו חלקיות ומורכבות. הן ציינו שיש נשים שמנסות להיות מבקרות, אבל מעטות מצליחות "להתברג" בתחום, ותיארו שתי יוזמות בשנים 2013-2017: "טבלת המבקרות" (מתן כוכבים לסרטים) שהתפרסמה באתר "פוליטיקלי קוראת" ובלוג בשם "המבקרות" שפרסם ביקורות קולנוע של נשים בפלטפורמה "בלוגר". היוזמות דעכו עם הזמן בגלל היעדר תקציב ועניין. לסיום שאלתי את המבקרים כיצד הם רואים את עתידם האישי בתחום עיסוקם. היו שהביעו חשש מחוסר היציבות בעיתונות. למרות הצורך להישען על מקורות הכנסה נוספים, הביקורת הייתה חשובה להם באופן אישי כחלק מזהותם. הם הביעו אמון בכך שהקולנוע כאמנות ישמור על חשיבותו ושכתוצאה מכך גם לשיח על קולנוע תמיד יהיה מקום.